

Agapios Georgiadis – Mustakidis

OSNOVE UBIKACIJE TAVRESIVMA I BEDERIANE

**IVSTINVS I i IVSTINIANVS I
RODJENI NA TERITORIJI
GORNJEG BRIJANJA**

Knjaževac, 2013.

Dugotrajnim procesom istraživanja lokalitet *Gornjebrijanjsko kale* je zahvaljujući činjenicama i sticaju okolnosti ubikovan kao *stacionarni vojni logor Gurbikum* iz kasnoantičkog perioda uz identifikaciju kroz svih sedamnaest vekova postojanja, čime je zbog međusobne povezanosti nekih relacija značajno tretirana, ali ne i definisana ubikacija *Taureziума*.

Obzirom na izvesne indicije iz procesa istraživanja, nalazim da je neophodno pridodati najnovije činjenice i akcentovati neke od pomenutih koje ukazuju na *realno moguću lokaciju ovog civilnog naselja na aluvijalnoj zaravni i okolnim uzvišenjima, poznatim po toponimu, tj. oronimu i hidronimu Krušica*. Na ovoj lokaciji su i danas uočljivi dobrim delom *devastirani ostaci jednobrodne ranohrišćanske bazilike, nekropole sa jednostavnim, neobradjenim (naturalnim) nadgrobnim obeležjima i tragovi temelja objekata nekadašnje naseobine*. Pomenuti nadgrobnji spomenici imaju nevesito uklesane krstove sa uočljivom disproporcijom dužine horizontale u odnosu na vertikalu.

Sakralni objekat (jednobrodna bazilika) je orijentisan po osi istok-zapad, arhitektonski jednostavan, zidan pritesanim kamenom uz upotrebu maltera (*opus incertum*¹⁾) i sa polukružnom apsidom na istočnoj strani. Sudeći po otkrivenom ostatku stuba naspram pročelja na distanci od 1,50 - 2 m, sa sigurnošću se može zaključiti da je gradjen sa pronaosom (*portic-om*).

Obzirom na to da je ovo arheološko istraživanje neformalno, nepoželjni su bilo kakvi zemljani radovi u svrhu delimičnog otkopa temeljnih ostataka bazilike radi ustanovljavanja njenih dimenzija. Približna površi-

¹⁾ *OPUS INCERTUM* - Zidanje kamenom vezanim malterom, kao jedna od četiri tehnike iz vremena Rimske Imperije. (*OPUS DRATUM* - Gradjevina od kamenih blokova. *OPUS RETICULATUM* - Zidanje kamenom ili opekom koje asociira na raspored okaca na mreži. *OPUS CAEMENTITUM* - Zidanje malterom sa neobradjenim kamenom).

na osnove ovog objekta se može odrediti i aproksimativnom procenom, što nije neophodno, jer ovaj podatak nema nikakvog uticaja na ubicaciju Taureziuma. Neznatnom arheološkom pretragom na ovom lokalitetu su pronađena dva krsta (bronzani i srebrni), ranohrišćanski prsten sa vešto prikrivenom pretstavom krsta (detaljno opisano u prethodnim tekstovima autora) i veći broj manje atraktivnih upotrebnih predmeta iz perioda koji obuhvata drugu polovinu trećeg, četvrti i peti vek n.e. Ostali, pokretni arheološki nalazi se pozudano mogu svrstati u vremenski opseg koji zahvata XVII., XVIII. i XIX. vek, uz izuzeće jednog pendentia za amulet koji ukazuje na keltsko prisustvo na ovim prostorima. Pomenuti arheoloških predmeti iz III., IV. i V. veka se mogu dovesti u vezu s Taureziumom, ali i sa bilo kojom naseobinom iz tog perioda, tako da ne mogu imati znatniju ulogu u procesu ubicacije.

Iz ovog procesa, na žalost, neminovno moraju biti izuzeti nadgrobni, epigrafski spomenici i stele iz kasnoantičkog perioda, koji su po mojim saznanjima svojevremeno, tačnije, pre stotinu godina odnešeni sa ovih prostora i, navodno, dostavljeni Narodnom muzeju u Beogradu, gde im se gubi svaki trag²⁾.

Jedini, ključni materijalni dokaz na osnovu koga se sa izuzetnim stepenom verovatnoće i sigurnosti može govoriti o nepogrešivoj ubicaciji Taureziuma je ulomak tabule³⁾ koji je pronađen unutar bedema Gurbikuma. Na ovom artefaktu je nedvosmisleno pomenuto prisajedinjenje Taureziuma kastrumu, koji je imen-

2) NADGROBNI, EPIGRAFSKI SPOMENICI I STELE sa lokaliteta Krušica na kome je ubikovan Taurezium se verovatno nalaze u depoima Narodnog muzeja u Beogradu ili su sa primenovanim poreklom eksponati novoformirane izložbene postavke antičkih, vizantijskih spomenika i kamene plastike unutar laguma Kalemegdana.

3) Ulomak sa osam nepotuna reda uklesanog teksta na latinskom. ...ONOREM IMP. R...
...R. MAG. MIL. PER... OSITVS & ILVSTR... EATI TEOPHYLV... RINCIPE IVST-
INI... SERV. RECONST... R. PYRVS MINOR... RBS TAVRESIVM...

ovan kao PYRVS MINORVM. Prevod ovog imena s latinskog je pojam *MANJA KRUŠKA*. Po analogiji, čak i bez dodatnih analiza, očita je relacija koja ovu formulaciju poistovećuje s pojmom *KRUŠICA*, jer su i jedan i drugi deminutivi od imenice *KRUŠKA*.

Dakle, apsolutno validnom se može smatrati moja pretpostavka da je Justinian iz lokal-patriotskih razloga revitalizovani vojni logor Gurbikum (*Γουρβικον*) nakon prisajedinjenja Bederiane i Taureziuma preimenovao, načinivši pri tom u novom imenu prepoznatljivom lokaciju svog mesta rođenja (*Krušica*).

Na osnovu poznatih spisa ondašnjih hroničara i istoriografa, medju kojima je i sam Prokopius iz palestinske Cezareje, *Taurezium i Bederiana se skoro uvek pominju kao isti castrum, jer to faktički i jesu nakon prisajedinjenja castrumu Gurbikum (Γουρβικον).*

Pojava prisajedinjavanja stanovništva civilnih naseobina u *sub castrum* poziciji i njihovog stacioniranja u podgradjima vojnih logora u svrhu združene odbrane uz selektivni izbor fizički sposobnih radi dopune gubitaka aktivne vojne posade nije nikakav izuzetak, već, naprotiv, ustaljena i česta praksa i kod ostalih utvrdjenja unutar Imperije. U ovom slučaju, razlog više za donošenje ovakve odluke je činjenica da su u pitanju rodna mesta i familije dvojice careva – Justina I i Justiniana I. Nepoznata, lokacija Bederiane, hipotetički, zbog nedostatka konkretnih materijalnih dokaza, mogla bi biti na delu podbrdja (*oronim Tronj*) i u priobalnom pojasu uz meandar Puste Reke (*toponim Zidine*) na severo-zapadnoj strani castruma.

Paralelno vencu brda uz Pustu Reku, na istoj strani je alternativna⁴) putna komunikacija *Naissvs-Ivstinia*-

⁴) Lokalna putna komunikacija u rangu *Via vicinales* (po značaju i nameni alternativna putnoj komunikaciji *NAISSVS - HAMMEVM - VLPIANA - SCODRA - LISSVS - DYRRACHIVM*).

na *Prima-Vlpiana-Scodra-Lissvs-Dyrrachivm*, koja je nadzirana i šticeana formiranim lokalnim limesom sa većim i manjim utvrdjenjima od kojih je Gurbikum najveće, a po svemu sudeći i najznačajnije.

Bederiana je, kao civilna naseobina uz kastrum i obližnji horeum, obzirom na lokaciju, nezaobilazno bila izlagana naletima varvara, huni, ostrogota i ostalih plemena u osvajačkoj, pljačkaškoj ili migratornoj ekspanziji i vrlo često suočavana sa materijalnim, kao i nenadoknadivim gubicima u ljudstvu. Ova činjenica, uz prethodno, je verovatno samo još jedan od razloga što je prva, pre Taureziuma, priključena kastrumu. Za razliku od Bederiane, civilna naseobina Taurezium je na aluvijalnoj zaravni i okolnom podbrdju sa naspramne, južne strane u odnosu na lokalni odbambeni limes, na izvestan način u zaledjini, a zahvaljujući konfiguraciji terena u slučaju opasnosti od strane nadirućih plemena sekundarno izložena napadu.

Osim realno izvodljive ubikacije Taureziuma i činjenice da se u zaostavštini ranovizantijskih hroničara i istoriografa obe civilne naseobine pominju kao isti kastrum, *uz lingvistički moguću relaciju koja ukazuje na nastanak otkonima Brijanje transformacijom naziva naseobine Bederiana*, ne postoje materijalni dokazi na osnovu kojih bi mogla biti potvrđena pretpostavljena lokacija ovog civilnog naselja (oronim *Tronj* - top-onim *Zidine*). *Bez obzira na ovu okolnost, ubikacija Bederiane je potvrđena na osnovu ubikacije Taureziuma, a ovaj, na osnovu iscrpnih arheoloških, historiografskih i etimoloških činjenica iz procesa ubikacije stacionarnog vojnog logora Gurbikum (Γουρβικόν).*

Sve ovo je sticajem okolnosti očigledan primer da je ubikacija kompleksan i multidisciplinarni proces sa ozbiljnim pristupom svakom od više segmenata istra-

živanja koje podrazumeva konkretne istorijske, istoriografske, lingvističke i iscrpne arheološke dokaze.

Problemi koji nastaju zbog površnog i nedoslednog rekognosciranja kao polazne faze istraživanja istorijske uloge i ostalih nepoznanica vezanih za bilo koji neidentifikovani arheološki lokalitet najčešće uzrokuju ozbiljne, a po nekad i teško popravljive greške. Na osnovu jednog takvog istraživanja koje je faktički svedeno samo na površno rekognosciranje arheološkog lokaliteta Gornjebrijanjsko kale, danas, po rezultatima ubikacije stacionarnog vojnog logora Gurbikum (*Γουρβικον*), Narodni muzej Leskovca u čijoj je принадлежности nalazi da je u pitanju istorijski nepoznato utvrdjenje Gurgec. Izmišljeno ime utvrdjenja je kreacija meni nepoznatog autora, a nastalo je karikiranjem na ziva toponima Gurgac. Danas očita zabluda je načinjena u XX-om veku, dalekih šezdesetih godina, a za čudo, do ovog trenutka nije otklonjena.

S priznavanjem sopstvene ogovornosti od strane ovog muzeja kao kompetentne ustanove, ostaje neugodan utisak sumnje u stručne sposobnosti onoga čija časna reč stoji iza ove, očito izhitrene, površne i nepromišljene ubikacije. Zahvaljujući ovoj zabludi, danas je naziv Gurgec „zvanično” ime kastruma Gurbikum (*Γουρβικον*), a kao takvo čak i na spisku arheoloških lokaliteta Srbije koji je publikovao Republički zavod za zaštitu spomenika kulture. Na žalost, ovo nije usamljeni slučaj. Nedavno je iz štampe izašla publikacija sa tekstem jednog domaćeg istorijskog analitičara, koji na osnovu onomastičkih i drugih lingvističkih razloga koje ne vidim, a koje, verovatno, ni sam ne uočava, tvrdi da je Kurvingrad (antički Complos, tj. srednjevekovni Coprian), utvrdjenje koje dominira nad putnim pravcima Morave i Toplice (okolina Doljevc),

ništa drugo no Gurbikum. Po istoj metodi ovaj autor je „*ubikovao*“ veći broj utvrdjenja koja su pobrojana Prokopijevim spiskom novoizgradjenih i revitalizovanih za vreme vladavine Justiniana I (str.8). Neka od njih nisu mogla biti čak ni rekognoscirana na lokacijama koje je on definisao, jer, prosto rečeno, tamo nisu nikad ni postojala. Na primer, *Candilar* (Κάνδιλαρ) je, po ovom autoru, Knjaževačko selo Kandalica u kome i oko koga nije bilo nikakvih *utvrdjenja*, *milecastles-a*, *monopirga*, čak ni objekata tipa *mansiones* ili *mutationes*⁵⁾.

Sačuvani ostaci Taureziума i Bederiane ni po kojoj osnovi nisu impresivni i monumentalni, već, na protiv, obzirom na ondašnji stepen siromaštva, slikovito ukazuju na nezavidan ekonomski status ratarsko-stočarskog stanovništva - *kolona*, koji su u feudalnim uslovima života, uz ostalo, imali velike probleme zbog hronične nemogućnosti da sa minimumom sredstava za goli život izmire i poreske namete. Ovaj, po hierarhiji najniži sloj pripadnika Imperije je često podredjivao svoju samostalnost ekonomski nesrazmerno jačim veleposednicima, čime je, uz kakve-takve pogodnosti, sticao i nešto malo zaštite ličnog integriteta.

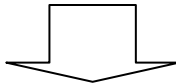
Ubikacija Taureziума, Bederiane i stacionarnog vojnog logora Gurbikum unutar čijih bedema su početkom VI. veka ove civilne naseobine dislocirane, definiše njihov geografski položaj na rastojanju od petnaestak km u odnosu na Justiniana Primu, nasuprot pretpostavkama i očekivanju većine uvaženih arheol-

⁵⁾ *MILECASTLES* - Mala utvrdjenja uz značajnije puteve Imperije sa posadom za njihovo održavanje i eventualnu odbranu. Ova utvrdjenja su gradjena na rastojanju od 1 Rim. milje.
MONOPIRG - Utvrdjenje sa manjom posadom i samo jednom kulom.
MANSIONES – Stanični objekti za prenoćište.
MUTATIONES - Stanični objekti za zamenu konja i kola.

**LATINSKI I GRČKI NAZIVI NOVOIZGRADJENIH I OBNOVLJENIH
UTVRDJEVA U OKOLINI NIŠA ZA VREME VLADAVINE
JUSTINIANA I - PO PROKOPIUSOVOM DE AEDIFICIIS-U**

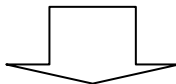
CALBENTIA - *Καλβεντια*
 PHARANORES - *Φαράνορες*
 STRANBASTA - *Στράνβστα*
 ALDANES - *Αλδανες*
 BARACHTESTES - *Βαραχτέστες*
 SARMATES - *Σάρματες*
 ARSENA - *Αρσενα*
 BRARCEDUM - *Βράρκεδον*
 ERARIA - *Εραρια*
 BERCADIUM - *Βερκάδιον*
 SABINIRIBES - *Σαβινιριβες*
 TIMIANA - *Τιμιανα*
 CANDILAR - *Κάνδιλαρ*
 ARSAZA - *Αρσιζα*
 BICULEA - *Βικούλεα*
 CASTELLIUM - *Καστέλλιον*
 GROFFES - *Γρόφες*
 GARCES - *Γάρκες*
 PISTES - *Πιστες*
 DUSMANES - *Δούσμανες*
 BRATZISTA - *Βράτζιστα*
 HOLODORIS - *Ολόδορις*
 CASSIA - *Κασσια*
 GRANDETUM - *Γράνδετον*
 URBRIANA - *Ούρβριανα*
 NOGETO - *Νοάγετο*

32 NOVOIZGRADJENA

GURBICUM - *Γούρβικον* - Stacionarni vojni logor u Gornjem Brijanju
 LAUTZONES - *Λαύτζονες*
 DULIARES - *Δουλιαρές*
 MEDIANA - *Μεδιανα* - Sub urbium - Naissus
 TIUNCONA - *Τιούγκωνα*
 CASTELLIUM - *Κασέλλιον*
 HERCULA - *Ερκουλα*
 MUTZIANICASTELLUM - *Μουτζιανικάστελλον*
 BURDOPEPES - *Βούρδωπες*
 CALIS - *Κάλις*
 MILLARECA - *Μιλλάρεκα*
 DEDBERA - *Δέδβερρα*
 CHESDUPARA - *Χεσδούπαρα*

7 OBNOVLJENA

Lokacije GURBIKUMA i MEDIANE su upisane na osnovu pouzdanih ubikacija.

oga, po kojima je bar jedna od ove dve naseobine, navodno obuhvaćena njenim bedemima. Ova okolnost, između ostalog, navodi na razmišljanje o razlozima ovakve Justinianove odluke, a uz to, u suprotnosti je sa historiografskim tekstovima Prokopiusove panegirike, po kojima je ovo impresivno administrativno, crkveno i vojno sedište prefektore Ilirike znameniti vizantijski car izgradio u blizini svog mesta rođenja. Možda i nema razloga za dilemu u vezi s ovim, jer se pomenutih petnaestak km sasvim logično i razložno mogu smatrati bližom okolinom Taureziuma i Bederiane, obzirom na neodređenost pojma *bliža okolina*.

U odnosu na različite stavove po ovom pitanju, imam u mnogo čemu drugačije mišljenje, koje sam delimično nagovestio u nekim skorašnjim analizama rezultata arheoloških istraživanja lokaliteta na kojima su ubikovani ostaci kastruma Gurbikum i mesta rođenja dvojice careva.

Konfiguracija terena neposredno uz Gurbikum sa pridodatim Taureziumom i Bederianom, dominantna visinska razlika u odnosu na okruženje, blizina frekventnih putnih komunikacija i značajnih gradova Imperije (na primer, Naissus), kao i podesni uslovi za izgradnju utvrđenja poput Justiniana Prima, nisu bili inspirativni za njegovo stacioniranje na ovim prostorima.

Po meni, vodosnabdevanje je, jedini razlog zbog koga je Justiniana Prima na padinama Radana i u blizini izvorišta na Petrovoj Gori, koje je u odnosu na nju na rastojanju od približno 20 km.

Ove okolnosti su daleko jasnije uz činjenicu da čak i u nižim zonama venca brda koji prati tok Puste Reke ne postoje nikakva prirodna niti potencijalna izvorišta. Apsurdna je svaka pomisao o dovodjenju vode prirodnim padom sa Petrove Gore, jer bi takav akvadukt

bio ukupne dužine od oko 40 km, a samim tim i nepodesan za odbranu. Prekid vodosnabdevanja i nepostojanje alternativnih izvorišta u slučaju opsade nagoveštaj su skorašnjeg kraja takvog utvrdjenja, pa je samim tim suvišna bilo kakva polemika u vezi sumnje u činjenične osnove za ovakav zaključak obzirom na to da je voda neophodna kao osnovni uslov za normalnu egzistenciju mnogoljudnog utvrdjenja kakvim je zamišljena, a za tim i načinjena Justiniana Prima. Vodosnabdevanje Gurbikuma u opsadnim situacijama rešeno je korišćenjem dveju podzemnih, na svod zidanih komunikacija (*Gurbikum - Pusta Reka* na severnoj i *Gurbikum - Krušica* na južnoj strani u odnosu na položaj utvrdjenja). U slučajevima neuspešne odbrane, ove u okruženju neuočljive komunikacije (*Iagumi*), su korišćene za odstupanje branioca.

*Uz uvažavanje rezultata ovog istraživanja koje je zasnovano isključivo na materijalnim dokazima, a na osnovu postojećih arheoloških, istoriografskih i osalih činjenica sakupljenih u vremenskom razdoblju koje zahvata ceo jedan vek od prvih naznaka i otkrića episkopske bazilike na Pustorečkom delu Radana zaslugom kustosa Narodnog muzeja u Beogradu, arheologa Vladimira Petkovića, **arheološki kompleks Caričin grad je, definitivno, lokacija autentične Justiniana Prime.***

Agapios Georgiadis – Mustakidis
ag.mustakidis@gmail.com